

ÚTBAN A SZAKRÁLIS SZABADSÁG FELÉ

„Ahol az Úrnak Lelke, ott a szabadság.”

(2 Kor. 3: 17)

Állítom, hogy szem nem marad szárazon, bárki olvassa is a jelenleg Kolozsváron élő magyar költő, író, egyetemi tanár, dramaturg, Visky András: *Kitelepítés* c. regényét (Jelenkor K., 2022), mivel a könyvnek több katartikus pontja is van, a legmegrázóbb a hétgyermekes Anya klinikai halálból való visszajövedele, feltámadása. Előtte és utána is (mint földrengések) számos előjel és utórezgés követi a már-már metafizikai eseményt. Olvasás közben egy pillanatra átsuhant rajtam a Literán (március 12-én) közzétett Radnóti Sándor fejtegetése, megállapítása: „a giccs és a magasművészet rokon” gondolatkörben, megjelölve a giccs felismerhetőségi jegyeit. De rögtön elhessegettem a hasonlítóat, nem azért, mert Visky regényének már most hatalmas a recepciója, és minden recenzens/kritikus a kortárs széppróza remekművének tartja (magam is), hanem mert a kiválóság titka a téma „beágyazódottságában”, a forma és a nyelvi ábrázolás tökéletes megtalálásában rejlik. A mű a keresztény archaikus múltban (az Ó-és Újszövetségben) gyökerezik, mely ez esetben paratextusnál is több, mélyebb; e formáért és nyelvért a szerző közel húsz évig küzdött, mire azok – paradoxonnak tűnhet – megtalálták őt. Saját bevallása (Károlyi Csaba Városmajor 48-beszélgetés, idén, március 1-jén, vagy Jankovics Mártonnak – 24. hu, 2022. 12. 22 – tett vallomása) szerint „mindig ezt és csakis ezt a történetet akartam megírni”. Nagy vargabetűvel jutott el idáig, mert közben elvégezte az egyetemen a mérnöki fakultást, s mint Hamvas Béla és sokan mások a múlt században, megfelelő munkát nem talált, dolgozott bányában, gyárban, míg nagy nehezen rámosolygott a szerencse, ezért sokat köszönhet Radnóti Zsuzsának is. Eleinte versekben és drámákban körözött a téma körül, egyre elismertebben, drámái közül többet bemutattak az USA-ban és Európa néhány színházában. Így például a *Júlia*, a *Pornó*, a *Tanítványok* címűeket, ezekről bővebben olvashatunk a Jelenkor 2021 júniusi számában, P. Müller Péter tollából. Ott döbbenhetünk rá arra, hogy Visky szinte új színházi műfajt is teremtett e tárgykor kapcsán, amit „barakkdramaturgiának” nevezett el. De megállapítja, hogy „olyan színházról beszélek (...), ami valójában nincs is”. És itt a szerző nagyon közel került a Pilinszky által felmagasztalt Robert Wilson „mozdulatlan színházához”, melynek lenyomatát a *Beszélgések Sheril Suttonnelben* leljük fel. Előzmény persze S. Beckett munkássága és Romeo Castellucci: *Divina commediája*. Tulajdonképpen a „theatrum teologicum” vidékén járunk.

Ez a barakkdramaturgia nyeri el szépprózai formáját és nyelvét a *Kitelepítésben*, melyet köznapian „lúdbőr stílusnak” is nevezhetnénk, de írták róla, hogy 20. sz.-i mítosz vagy akár tanmeséje a múlt századi '50-es, '70-es évek romániai Gulágjának. De Visky – egyetemi tanárként – még arra is figyelt, hogy (a nyelv bármennyire ágyazódik be az archaikus ősvilágba), mégis kellően modernül is szóljon, hogy a fiatalabb korosztályt is megérinthesse. Sikerként! A felgyorsult világ számára olyan sodrást biztosít a cselekmény-és gondolatmenetnek azzal, hogy a bibliai forma szerint rövid, számozott, írásjel nélküli prózát teremtett, mely szinte egy lélegzetre meséli el a történetet. Ebben rokonítható a Krasznahorkai-féle írásmóddal. Nem is az írásjelek, hanem a gondolatmenetek tagolják 822 versszerű szakaszra a cselekményt. (Erről a Hargita Népében Miklós Dalma is ír, 2023. január 23-án, a könyvbemutatót követően.) Mindemellert Visky címekkel ellátott fejezetekre /49/ is osztja alkotását, melyek segítenek az eligazodásban, és a modern címadással közel hozza a kortárs olvasóhoz a szöveget. Csak néhányat emeljük ki ezekből: *Bibliapóker*, *A szokás*, *Dëo*, *Herék*, *Tagadd meg*, *Lágermozi*, *Pilótajézus* stb... Ez egy kis ízelítő a mérhetetlenül gazdag tartalomból.

A kritikusok közül mindenkit egy-egy valami különösképpen megragadott. Így Jánossy Lajos (litera, 2022. 10. 1) sokoldalú elemzésében kiemeli a legkisebb gyermek, az énelbeszélő (maga a szerző, a család 7. gyermeke), aki az „átélő és egyben a visszatekintő felnőtt, megfigyeléseinek meseszerű és reflexív alakjátékai között oscillál”. „A történet, amelyben

vagyunk, a bibliai elbeszélés nem mesebeszéd; azt sugallja, hogy az istenfiúságban a testi kínok nem képletesekek, a szenvedés emberi.” A szerző – ahogy azt magam is jeleztem a címben – arra keres választ, hogy miként tesz a hit szabaddá. És Jánossyt nyilván meglepte, ezért kitér arra a „rendkívüli horderejű” szerelemre, ami az „apa és anya égi és földi egymáshoz tartozásának megrázó testamentuma”. Visky A. úgy vélte, hogy ez elhallgathatatlan. Főképp, mert (s ez Sándor Endre interjújából is kiderül: index, 2023. 03. 18) Visky boldog történetet akart írni. Mégpedig annak bizonyítását, hogy „az otthon – mint a szabadság boldogsága – egy sötét diktatúra idején nem biztos, hogy elvehető, mert a lelkedben magaddal viheted”. Az istenélmény, amit a református lelkész apa, akit 1956 után a Gheorghiu Dej kormány 22 évre bebörtönzött, és az anya, akit pedig a hét gyerekkel és a hozzájuk ragaszkodó fiatal lánnyal kitelepítettek a Bărăgan sztyeppére, a Duna-delta vidékére, mindenüket elvéve, tehát a szülők olyan lelki és morális alapot adtak gyermekeiknek, amely egy életre szóló élmény és kitörölhetetlen. Eleget volt számukra a túlélésre és helytállásra a szörnyű körülmények közepette. A már felnőtt András, a szerző, aki objektív módon tekint vissza a történetekre, állítja, hogy számára „életény Isten személye, olyan Ő, mint egy családtag, nem szeretek vitatkozni róla (...), nem nekem kell bizonyítani, hanem neki a létezését, és ezt időről időre meg is teszi”.

A regény címének erős áthallása van jelenünkre nézve, súlyos aktualitása. A szerző Jankovics Mártonnak meséli el, hogy az utcán és a közlekedésben számtalan ukrán menekülttel találkozott, illetve fotókat látott a háború halottairól, ez szülte meg a *Kitelepítés* címet. Ugyancsak itt beszél Visky arról, hogy miért ábrázol elsősorban gyermeki nézőpontból, látásmóddal. „Anyám szokta mondani, ha akarod látni, hogy a világ milyen állapotban van, akkor mindig a gyermeki nézőpontból tekint rá.” A regény mégis polifon hangzású, hiszen a szerző alig kétévesen került a lágerbe, kevés emlékezete lehet, így számos más szereplő is megszólal, legfőképp az Anya a maga határozott, karakteres, bölcs, ugyanakkor humorral fűszerezett nyelvével, mely mindig a vigasztalást szolgálta, vagy Mária (a gyerekek Nényuja) okosan, áldozatkészen, segítőtleg, illetve a hat testvér, jellemüknek megfelelően, valamint az Apa a maga visszafogottságában is kérlelhetetlen és az Úrhoz való rendíthetetlen hitével, és persze a legkülönfélébb lágerlakók önjellemzően. De ott voltak még a kommunista rezsim kiszolgálói, a besúgók a maguk durva, agresszív, faragatlan beszéd-és magatartásmódjukkal. A regény címébe még erősen belehallhatjuk az egykori izraeliták babiloni és egyiptomi fogságát, majd párhuzamba állítva exodusukat, a Vörös-tenger szétválásának csodáját a családnak a Dunán való átkelésükkel, 4 év utáni hazajutásukkal; de még távolabbra is tekinthetünk a múltban, egészen az első emberpár Paradicsomból való kiűzetéséig. Az anya sokszor áll perben a Mindenhatóval, saját életében keresve az okot, amiért a kitelepítés megtörténhetett.

A műről alapos elemzést olvashatunk a Jelenkor 2023 februári számában Kisantal Tamástól *Égi és földi harmóniakról* címen. „A láger boldogsága nem a reményre, hanem a bizonyosságra épül: a hit bizonyosságára” – írja. Ezért a bizonyosságért az Anya komolyan megküzd, végsőkig kimerülten (neki robotmunkát kellett végeznie), majdnem az életével fizet. Megtapasztalja a klinikai halál állapotát, végül részesül a feltámadás csodájában. A regénynek ez a csúcsponti jelenete. (257-259) Az egyik lágerlakó, az orosz Nadia Russo pilótaasszony, aki ráparancsolt, hogy „tagadd meg a halált, Júlia!” segítségével a gyerekek a halottasházból kilopják a még lélegző édesanyjukat (320-323), majd Romulus orvostanhallgató és a többiek odaadó ápolása révén – gyakorlatilag a mező füvéből főzött levesekkel, lopott kukoricával és némi gyümölcessel táplálva – az Anya lassan visszanyeri cselekvőképességét, megnyeri újjászületett életét.

A regény valójában nem szépít, nem fedí el a román Gulág, a Lătestiben átélt szörnyűségeket, csak a gyermeki látásmód, a napi bibliaszöveg-olvasások, imák és a poétikai eszközök alkalmazása emelik a történetet az elviselhetőség szintjére. Menet közben elképesztő emberi sorsok kerülnek felszínre, például Arinca rémes szerelmi háttere, Pătrașcu lelkész

meghurcoltatása, a zsidó Saul Fägäsän halálból való megmenekülése, az ikonkészítő Nadia reménytelen élete... Mindezek megindító jelenetekben, elmesélések során tárulnak fel, helyenként a babonák, álomlátások kapcsán, keveredve a gyermeki ábrándvilággal. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a regény stílusában rokonítható G. Gabriel Marquez és L. Ulickaja *Médeia gyermekeinek* mágikus realizmusával, vagy a Darvasi-próza egyes darabjaival. A szerteágazó motívumokban képtelenebbnél képtelenebb szörnyűségek lapulnak meg, melyek a biblikus párhuzamok révén nemesülnek, fölmagasztosulnak. Ilyen például az az eset, amikor a gyerekek közül négyen gyümölcsöt lopni mennek haldokló édesanyjuknak a Párt szögesdróttal védett gazdaságába, ahol az örök le is lőhették volna őket, az Anya az ablakból fénytelen szemmel követi a kis csapatot, ők a hátukon érzik az óvó tekintetet, de egy se fordul vissza, nehogy sóbálvánnyá váljanak. (292) Vagy Ferenc, a legidősebb testvér szinte megvakul a felrobbanó karbidtól, de hazaköltözésük után apránként visszanyeri látását. Vagy Péter testvérük gyermekbénulást szenved, merev testével a kis András szeme láttára belecsúszik a jeges Dunába, de a víz kilöki a partra. A sor folytatható: Nényunak több lábujja is lefagy, letörik, Andásé is majdnem, de túléljük. A gyerekek -30/-40 fokban járnak át gyalogosan a több km-re lévő másik barakk iskolájába, üvöltő farkasok veszik őket körül, mégse támadják meg őket. Mindig akad egy-egy hulla vagy lótetem, amivel megelégszenek a vadállatok. Pünkösdkor leég a barakkjuk, télen rájuk szakad a hótól a tető, mégis megmenekülnek. Elkerüli őket a hastífusz (258-259), folyamatosan éheznek, de nem fogynak el. Szépséges Anyjukat (akinek még az éhezés se rontott) a férfi lágerlakók és a lágervezetők is megkörményezik, de ő leleményességével vagy más lágerlakók vagy a gyerekek segítségével megússza az ostromlókat. Egy nagyon veszélyes helyzet után rémületében megjegyzi: „ha valaki, Isten biztosan ateista”. (142) Ez a feloldó humor végig jelen van a műben, többek között ez az attitűd teszi utánozhatatlanul egyedivé. Amikor például az anyát be akarják szervezni a már kiszabadulók pártszövetségébe, akkor ő csak annyit mond, hogy ő „már kér szövetségnek a tagja: az Ó- és Újszövetségnek”. (328) Káprázatos lelkierő mutatkozik meg számos helyzetben.

Lehetséges, hogy mindannyiunknak „át kell mennünk valamiféle apokalipszisen” – fogalmaz a szerző a mandinerben (2023. 02. 20) Györfy Ákos interjújában, „hogyan rájövünk arra, hogy a Lélek maga kontrollálhatatlan, nem fér semmilyen intézmény keretei közé”. Csak a „radarfüllű” (176) kis elbeszélőnk állhatatosságának köszönhetjük, hogy most kezünkben tarthatjuk élettörténetüket, mely paratextusai az egyes bibliai történeteknek. „Nehéz eldönteni, hogy a szenvedésábrázolásban meddig tart az abszurd, és mikor válik a szöveg szikár kegyetlenségé” – írja a kötetéről Ficsor Benedek. (Libri Magazin, 2023. 01. 11) Az alaphelyzetben fölmerül az a morális kérdés, hogy ha Ferenc, a református lelkész apa hallgatott volna lelkésztársaira, és megalkuvó módon viselkedik, mint oly sokan, akkor megmenthette volna a szenvedéstől családját és önmagát is. De ő a példamutatás miatt épp a gyermekeiért nem volt hajlandó erre. Végül őt 7 év börtön után, a családot 4 évnyi lágerlélet követően engedték szabadon. Ő a börtönben a kínzások ellenére is tartott bibliaórákat, és társaitól megtanult németül meg franciául. A gyerekek is egy lágerlakótól vettek francia leckéket, Andrást ott tanították meg járni és beszélni. Az Anya jelleméről is már több minden kiderült: erős, kemény, határozott, ugyanakkor odaadó, hűséges, a gyerekeiért akár az életét adó volt. Egy paradoxon-történet még többet elárul róla: mikor még fiatal lány volt, és apja haldoklott, csak ő maradt mellette mindvégig. S mivel anyja figyelmeztette, hogy a halál beállta után fogja le az apja szemét (az anyja nem bírta részt venni a haláltusában), Júlia csak azért sem engedelmeskedett, mondván, hogy „anyjának látnia kell, hogy létezik a semmi (...), és azt is, hogy a semmihez az Örökkévalónak van a legtöbb köze”. (200) Júlia látta, hogy a lélek a tátott szájon keresztül szökött ki a testből (...), olyan formája volt, mint az apjának fiatalkorában” (...) „magával vitte a Lélek a test halhatatlan anyagát”. Visky itt úgy folytatja, hogy az Anyja „feltámadásba vetett hite olyan volt, mint a legőrültebbeké és a legtisztább lelkeké”. (201) Az ember van a Lélekben és nem fordítva. Ez az élet/halál misztika egyenlő a

legnagyobb realitással. Ez maga a valóság. Az Anya a klinikai halálból történő visszajövele után már soha többé nem félt semmitől. Előtte is bátor, józan volt, végrendeletet írt, hogy halála esetén Nényu legyen a gyermekek gyámja, helyette az anyjuk. (289)

A lágerben az Apához, a férjhez mindvégig hűséges asszony végül visszakapja a Mindenhatótól szeretett férjét. Mikor disznók mellett kellett dolgoznia, akkor megállapította, hogy az ember gonoszabb a disznónál. Mikor korábban a marhavagonban szállították őket, még merő kétségbeesés uralkodott rajta, rettegett két fiáért, akik majdnem lemaradtak a vonatról, mert elszaladtak kannákkal vízért, de akkor is csoda történt: a mozdonyvezető lelassított, hogy a gyerekek felugorhassanak a vagonba. Tulajdonképpen fejlődésregény is ez a könyv: nemcsak a gyerekekre nézve, hanem az Anyára vonatkozóan is. Visky mementót állított édesanyja valós megtérésének és igaz hitre jutásának. Jól ismervén Nietzsche hírhedt mondását: az „Isten meghalt” (271), ironikusan és humorral telten beledolgozta a műbe Nényu egy frappáns mondását: „párthatározat is született, hogy nincsen isten, a mi istenünk nem létezik. Bizony, a szovjet testvérek, Isten legyen irgalmas hozzájuk, végre megnyugtatóan kimutatták, hogy nincs, majd aztán hivatalosan Istennek is tudtára adták, így becsületes, valóban a szemébe kell mondani, hogy eddig és ne tovább”. Ezt Domján Edit is idézi a *Deósok* c. kritikájában. (revizor, 2022. 12. 19) A gyerekek jellemfejlődésére jellemző a következő történet: mikor anyjuk már teljesen legyengült, akkor István, tehetetlenségében azt mondta, hogy „tegyen csodát a Mindenható”! A testvérek a bibliai Illéshez hasonlóan a hollókra bízák anyjuk táplálását. De akkor Lídia (a nagyobbik kislány) megszólalt: „gyávák, mi vagyunk Anyánk hollói, senki más”. (291) A legidősebb fiú, Ferenc, már a marhavagonban elvesztette hitét (215), Lídia visszavág a hitetlenkedőknek: „ha az ember az Ördögtől származik, rendben, tegyük fel, akkor viszont Anyánkat mégis ki teremtette? és Apánkat? és Nényut? és Pátrasan papot mégis ki az Isten teremtette”? (217) De ugyanezek a gyerekek, miután a ferencesek kiásták őket a gödörből, a hó alól, boldogan csúszkálnak a domboldalon, és lopásra adják a fejüket, meg szokést szerveznek. A lágerben is képesek megélni gyermekkorukat, melyre András reflektál a legérzékenyebben. Ő, akinek semmilyen emléke nincs az Apáról, aki a lágerben tanult meg járni és beszélni, többször képzeleg Apjáról, hol anyaként látja, hol álmodik róla, s amikor anyjukat elszállítják egy kordén a hullaházba, akkor Visky oxymoronokkal fejezi ki lelkiállapotát: „ordítottam suttogva, visítottam némán”, de azt is mondja a többieknek: „milyen jó, hogy Anyának vannak csontjai. Ne hagyjátok a pusztában, visszük magunkkal, apánkhoz”. (304-305) Holott azt se tudják, apjuk életben van-e még.

Miközben a regény szerkezete, nyelve, eszmeisége szinte teljesen begyökerezett a Szentírás (mint a lágerlakók egyetlen könyve, mentsvára) szövetébe, aközben két dologra is felfigyelhetünk: az egyik a szereplők személyes hitpróbája, amit a kisgyermek András így kommentál: „azzal kellett szembesülnünk naponta, hogy az evangéliumi verebecskékről szóló passzus csak egy szép költői kép, vagy valóban létezik Gondviselés?” „Anyám kapott hideget-meleget, de hát Isten egyáltalán nem sértődékeny”. És azt már felnőtt fejjel teszi hozzá, hogy „az egyház azonban nagyon is az, fogalmam sincs, honnan veszi”. Dehogy is nincs fogalma! Hiszen nagyon jól tudták, hogy 1955 pünkösdjén, apjuk prédikálása nyomán „a falu népe elhatározta, hogy a názáreti Jézus feltétlen uralma alá veti az életét” (37), akkor a Román Munkáspárt megkínozta, majd később börtönre ítélte az apát, és a pert maga az egyház kezdeményezte. Később is utalást tesz arra, hogy számos besúgó épült be az egyházba, mely bizony emberi szervezet! Tulajdonképpen az Anya is protestált a képmutató vallásosság ellen (203). Több alkalommal is. Ő, aki osztrák származású és eredetileg katolikus volt, felnőttként tért át a református hitre. Így vállalta fel – hitből – férje és családja megaláztatását. De már korábban megtagadta a gyónás szertartását, mondván, hogy ő a Hangnak, aki neki szól, Istennek, csak neki hajlandó gyónni. A külsőségekkel kapcsolatban pedig így tiltakozott: „fordíts háttat a templomok aranyának és bíborának, megvetem a giccset”. (192) Inkább elfogadta az „eltökélten depressziós”, de őszinte vallásosságú férjének

rendíthetetlen hitét. A pusztában is ez táplálta benne a családegyesítés beteljesülését. Magában megvetette az árulást és a gyávaságot.

A másik, ami szembeötlő, épp ez a gyalázatos gyávaság, megalkuvás, sunyiság, árulás. Amit jócskán megtapasztalhatunk a család kiszabadulása és hazatérése (egy szegény rokonhoz való költözése) után. Minden változatlan, a templomban ugyanúgy meglapulnak a besúgók, még riogatják is az apát, hogy újra börtönbe kerülhet, ha nem fogja vissza magát, illetve Laci tiszteletes (tulajdonképpen munkatárs, barát) viselkedése, amikor a gyerekek levették a román nemzeti zászlót a házukról, akkor rémülten megragadta és visszatette oda.

A regény még egy (és utolsó) katartikus, borzongató pillanata az, amikor a szobába beterelt gyermekek ismerős férfi énekhangot hallanak, amiből rájönnek, hogy Apjuk hazatért. (378) Sorra hívják ki őket, egyenként, legvégül az immár 7 éves Andrást. A megindító jelenet drámaisága már-már fokozhatatlan. A kisfiú zokogva omlik az Apa ölébe. Több recenzens (első olvasásra magam is) úgy vélte, hogy itt kellett volna lezárni a történetet. Eredetileg Visky is úgy tervezte, de belátta, hogy a földi élet ennyire nem magasztos. a realitásnál semmi sem kitüntetettebb. Csak e földi létben dől el végső jövőnk. Mert a regény prózapoétikája lehet elragadó, mint ahogy ez a könyv is számtalan allúziót tartalmaz (Petőfitől József Attilán, Tamási Áronon, Esterházy Péteren, Kertész Imrén át egészen Herta Müllerig), a szerző temérdek bibliai idézettel teszi elevenné az adott körülményt, jelenetet -, és lehetnek gyönyörűek a sivár pusztá napfelkeltéi és naplementéi, a hőésés vagy az ördögszekerek gurulása a porban, de ez mind mágia, még akkor is, ha a realitásról szólnak. Elkápráztathat a hasonlatokkal, mint például az ő barakkjuk nem más, mint a bethlehemi istálló (210), Mária (Nyénu) olyan, mint egy korondi váza (18), a kopaszra nyírt rabok olyanok, mint a hitvalló mártírok (55), vagy a behúzott vagonajtó olyan, mint vízszintes guillotín (216). A szereplők, főképp Anya, Nényu és Nadia beszédének attribútuma az ironikus felhang, de a fogsággal, mivel mindannyian élve hazatértek, nem zárul le a próbatételük. Az apát továbbra is veszélyezteti egy újabb börtönlét, különösképpen, ha olyanokról beszél a szószékről, hogy „kié Erdély?” (406), de az apa már bölcsebb annál, hogy béklyót rakasson magára, megtréfálja a sorok közt lapuló besúgókat, idézve a Szentírásból, hogy: „az Úr az egész föld és annak kerekése”.

S bár úgy érezhetjük, hogy az írásmű architektúrája az utolsó hat fejezettel megbillen, a nyelvi varázsa kissé megtörik, a szöveg elnagyoltabbá válik, beállnak a szürkébbnél szürkébb hétköznapiak, mégis rendkívül aktuális lesz a befejezés. Ugyanis – Török Endrét idézve – „az individuum szubjektív birodalmából „ma végképp” hiányzik az egységes vezérlő elv”. (Ki a szabad?) Épp ennek az egyik próbatétele érkezik el András életében, amikor előfelvételis egyetemistaként egy évre be kell vonulnia a hadseregbe. Az Apa az állomáson a következő szavakkal búcsúzik tőle: „minden szabad a szabadnak (...) hasznodra lehet, ha a szívedben forgatod”. (421) A fiú a katonaság poklában (Márton László: *M.L., a gyilkos c.* regényének allúziója) fogadkozik is: „nem hagyom magam, a testem a tiétek, de én ellenállok a végnek végéig, mindent szabad a szabadnak”. (428) A kötetet záró mondatok azonban kétséget hagynak maguk után, mert majdnem biztos, hogy személyisége az adott helyzetben még nem eléggé érett a krisztusi önátadáshoz. K. Jasperssel vélhetjük, hogy: „nyugtalanító a tudat, hogy még nem mondtuk el azt, ami lényeges, ami a döntő, még nem találtuk meg azt, ami ránk vár”. Visky András jelezte, hogy egy trilógia első részét tette le most az olvasó kezébe, főhős énelbeszélőjének valószínűleg hosszú utat kell még bejárnia ahhoz, hogy eljusson a mottóban jelzett lelkiállapotra, hogy jó értelemben elveszítse önmagát, s azáltal elnyerje az Úr Lelke általi szabadságot.

/Visky András: Kitelepítés, Jelenkor Kiadó, Bp., 2022/

Mosonyi

Kata